

ten under grænsen af det acceptable, er det på den anden side klart, at der må slås af på fordringerne når enkeltmand sætter sig for med anvendelse af et rimeligt mål af tid og arbejdsindsats at håndtere så mægtigt et stof. Bogen rummer som nævnt mange positive oplysninger og tilskyndelser til videre efterforskning, og det må betegnes som en god gerning, at forf. ikke har henlagt sine notater blandt de dynger af forskerexcerpter som gennem de sidste par hundrede år har aflejret sig i arkiver og biblioteker, men har sat dem i form og formået Rigsarkivet til at lægge dem frem til almindelig nyttiggørelse.

Det er en væsentlig opgave at få etableret tilfredsstillende oversigter over kilder til Danmarkshistorien i udenlandske samlinger, for den sags skyld også i den efterhånden uoverskuelige mængde af udenlandske kildepublikationer. Denne opgave klares i det lange løb bedst, hvis den som det også sker i udlandet løses ved planlægning og samarbejde mellem historikerne. Der kan peges på tidligere dansk fællesindsats i denne retning, udarbejdelsen af Regesta, vaticanundersøgelserne og det ret omfattende arbejde som før 1. verdenskrig og i mellemkrigstiden blev udført af Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs manuskriptkommission. Sidstnævnte offentliggjorde bl. a. en Registrant over Breve fra og til danske i udenlandske Biblioteker (ved Lauritz Nielsen, 1934), men har også sat sig spor i en i Det kgl. Bibliotek tilgængelig, systematisk ordnet sagregistrant over udenlandske danica, som vistnok ikke er kendt efter fortjeneste, f. eks. kan der også her findes supplementer til dr. Engbergs arbejde. Kommissionens medarbejdere har naturligvis langt fra gennemgået alle samlinger og meget nyt kan være indgået i disse i løbet af de op til 50 år der er forløbet siden registreringen. Det ville være såre nyttigt om Jens Engbergs fører og Rigsarkivets danicafotografering af de store udenlandske arkivrækker kunne blive fulgt op af et bredt initiativ til en videre kortlægning af de talrige uregistrerede danica som stadig gemmer sig rundt om i verden, undertiden på helt uventede steder. En sådan vil ikke overflødiggøre, men utvivlsomt i mange tilfælde lette og udvide den enkelte historikers personlige orientering i det historiske råstof, måske også vise muligheder for at tage ikke hidtil dyrkede emner op.

HARALD ILSØE

WOLFGANG SEEGRÜN: Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164). Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Band 51. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1967. 228 s. 33 DM.

Den foreliggende doktordisputats fra universitetet i Kiel er et forsøg på under en ny synsvinkel at samle de talrige bidrag til Nordens ældre

kirkehistorie i en syntese. Emnet er velvalgt, både fordi det er vigtigt, og fordi man i behandlingen af den nordiske kirkes tidlige historie hidtil har savnet en skildring, der stiller den pavelige politik i centrum.

I sin skildring af pavedømmets forbindelser med Norden opererer forf. med 4 hovedafsnit. I det indledende, der spænder fra de første missionærers virke til Harald Blåtands tid, behandles Nordens inddragelse i rigskirken ved oprettelsen af ærkesædet i Hamborg. At skildre den pavelige politik i disse århundreder er en utaknemmelig opgave alene af den grund, at der ingen berøring mellem paven og Norden kan konstateres med sikkerhed i tiden 864—ca. 1020.

Allerede dette afsnit viser forf.s omfattende orientering i den videnskabelige litteratur, men også en fremstilling, der skæmmes af alt for stor tillid til sene, berettende kilder. Således undres man over udelukkende på Heimskringlas autoritet at få oplyst, at Gorm den Gamle o. 920 gjorde sig til eneherre i Danmark (s. 43). Heller ikke Saxo kastes der vrang på. Forf. afviser ganske vist med rette at benytte hans skildring af Danmarks forhold til pavestolen o. 950 (s. 47), men har kort forinden (s. 43) anvendt hans beretning om en kirkeødelæggelse i Slesvig.

Det andet hovedafsnit omfatter tiden frem til Erik Ejegod og betegnes som forberedelsen af Skandinaviens løsning fra Hamborg. Frem til o. 1060 er fremstillingen domineret af de ovennævnte beretninger og deres vurderinger (således Saxos opfattelse af Magnus den Godes kongemagt i Norge), hvortil kommer nye som f. eks. Rydårbogen. De heraf vundne resultater er i bedste fald usikre. Man kan eksempelvis ikke bruge den i det 13. årh. affattede Rydårbog til at vise Knud d. Stores klostervenlige linie i Danmark (s. 65).

Væsentligere bliver skildringen imidlertid, når vi kommer frem i Sven Estridsens regeringstid. Pavens interesse i forbindelsen med den danske konge og i tråd hermed hans forsøg på at knytte Danmark til sig i et lensforhold belyses i et videre perspektiv, end man er vant til. Alligevel er det, som om forf. ikke fuldt ud gør sig de politiske realiteter klar. Når paven og den danske konge forhandler om et selvstændigt dansk ærkesæde, må det ske på bekostning af Hamborg. Forf. mener imidlertid, at ønsket om et dansk ærkesæde af Adalbert ansås for berettiget, men at det på den anden side var hamborgkirkens opgave at bevare rigsindflydelsen i Norden. Disse to modstridende hensyn lader sig forene i Adalberts plan om et patriarkat over Norden. Mon dog ikke Lauritz Weibulls opfattelse (Nordisk Historia II s. 451) af patriarkatsplanen som et dygtigt træk for at hindre et dansk ærkesæde passer bedre i den politiske situation. Modsætningen mellem Adalbert og Sven Estridsen lyser dog ud af Adams beretning (jfr. Aksel E. Christensen: Mellem Vikingetid og Valdemarstid, H. T. 12. rk. bd. II, s. 41 f.).

Som forspil til ærkebispedømmets oprettelse behandles først Knud den Helliges regeringstid og derpå i tilknytning til A. D. Jørgensen og Hans Olrik Danmarks formentlige afhængighed af modpaven, Clemens III, under Oluf Hunger. Det lykkes dog ikke efter anm.s mening forf. at udbygge de ældre forskeres tvivlsomme argumentation. Fremstillingen af Knud den Hellige bygger navnlig på helgenlegenderne og Saxo og er et eksempel på et ejendommeligt træk ved bogen. Skønt forf. kender hele den nyere, kritiske forskning – for Knud den Helliges vedkommende navnlig Curt Weibulls undersøgelser over Saxo – er han upåvirket af dens metodiske principper.

Forf.s kildebennyttelse demonstreres klart i skildringen af ærkebispedømmets oprettelse, bogens tredie og mest selvstændige hovedafsnit, hvis resultater i det følgende tages op til prøvelse. Der tages udgangspunkt i Saxos beretning om, at Erik Ejegod i begyndelsen af sin regeringstid rejser til Rom for at indanke sin sag som følge af en truende banstråle fra den hamborgske ærkebiskop, Liemar. Med hensyn til ærkebispedømmets oprettelse er Saxo i hovedsagen en sekundær kilde, hvis vigtigste forlæg er Knud Lavardlegenden (affattet tidligst i 1170) og Markus Skeggjasons Eriks drapa (skrevet kort efter Erik Ejegods død, om kildeforholdene se Curt Weibull, Saxo, s. 113–129). Visse dele er imidlertid primære, deriblandt beretningen om forholdet mellem Liemar og Erik Ejegod. Hvilken troværdighed kan der tillægges et sådant primært element i kilden? På forhånd må man være skeptisk over for en ellers ikke kendt oplysning hos en forfatter, der skriver ca. 100 år efter de begivenheder, han omtaler. I dette tilfælde viser en nøjere overvejelse endvidere, at Saxos oplysning må være forkert. Siden 1080 var Liemar af paven i Rom banlyst på grund af sin støtte til modpaven i Ravenna. Under disse omstændigheder kan kongen ikke have frygtet banlysning af Liemar og følt sig nødsaget til at appellere sagen til Urban II.

Saxos tilforladelighed tages imidlertid for givet og fører undersøgelsen på afveje. Forf. vil kombinere kongens første rejse hos Markus (i kilden omtales to rejser) med den første rejse hos Saxo (her omtales i alt tre rejser). Nu er det imidlertid svært at se, hvad de to beretninger har med hinanden at gøre. Ifølge Markus opnår kongen tilladelse til ærkesædets oprettelse, mens Saxo som nævnt beretter om kongens appel som følge af det truende ban. Derfor tyr forf. igen til Saxo, der meddeler, at kongen efter sin vellykkede første rejse til Rom på ny rejste derned og opnåede løfte om ærkesædets oprettelse. For at forstå, hvad der er sket, skal vi herefter kombinere Saxos to første rejser med Markus' første rejse. Resultatet skulle da blive, at der i Urban II's tid førtes indledende forhandlinger (Vorverhandlungen) om et dansk ærkesæde. Men Markus Skeggjasons beretning hverken kan eller skal bringes i

overensstemmelse med Saxos. Når Markus taler om, at kongen hos paven i Rom sikrede ærkesædets oprettelse, så er det efter anm.s opfattelse den samme begivenhed, som findes i *Necrologium Lundenses* beretning om, at kong Erik udvirkede palliet til kirken i Lund af pave Paschalis (1099–1118). Ingen af de to ældste beretninger taler om, at kongen har haft forbindelse med Urban II. De indledende forhandlinger o. 1096 hviler således alene på Saxos svage autoritet.

Sene beretninger skænkes i afhandlingen tiltro som ikke siden tiden før den 1. verdenskrig, og de kombineres i en skildring, der efter forf.s egen angivelse er den bedst mulige harmonisering af samtlige kilder (s. 122). En forudsætning for ærkesædets oprettelse var ifølge forf. enighed mellem statsoverhovederne om ærkebispedømmets udstrækning. Hos Snorre omtales et møde 1101 mellem de nordiske konger, men det fremgår ikke af kilden, om sagen har været berørt ved denne lejlighed. Går man derimod til lundekanniken Jon Tursens korte danske kirkekrønike fra 1565, finder man den ønskede oplysning om, at den svenske og norske konge gav deres samtykke til, at Lund blev ærkesæde. Skønt forf. er utryk ved denne beretning, nævner han dog muligheden af, at den bygger på en tabt kilde. Men Jon Tursen kan ikke tillægges nogen autoritet. Han bygger på Saxo, og hvad der meddeles derudover, er efter alt at dømme egne gætterier. Skulle han alligevel have brugt en tabt kilde, viser omtalen af rigsrådet (!), at den ikke kan have været af synderlig ælde og interesse i denne forbindelse.

Under flittig brug af Saxo skildres derpå den pavelige legats rejse til Norden, der fører til ærkesædets oprettelse. I den forbindelse fremsættes imidlertid en hypotese, der er overvejelse værd. Forf. mener nemlig at kunne datere ærkebispedømmets oprettelse til 1104 8. maj. Fundationsbrevet er ikke bevaret, men spørgsmålet er, om det alligevel kan tidsfæstes. I et paveligt mandat til de danske bisper af nævnte dato omtales Asser som ærkebiskop. Brevet, der kun kendes i regest, opfordrer til betaling af peterspenge, men har forinden omtalt andre forhold (»inter cetera«) og også i den forbindelse nævnt ærkebispen. Forf. mener, at det drejer sig om en bekendtgørelse til de danske bisper om, at Asser er blevet udnævnt til ærkebiskop. Mandatet er altså en notifikationsskrivelse, der er sendt til bisperne, samtidig med at fundationsbrevet er gået til Asser. Heraf sluttes, at dette også har været dateret 1104 8. maj. Til støtte for hypotesen fremhæves, at det er normal pavelig praksis, at sådanne notifikationsbreve udsendes samtidig med det egentlige grundlæggelsesbrev. Selv om dette i og for sig er rigtigt, forekommer et sådant argument ikke anm. tilstrækkeligt overbevisende. Regestens »inter cetera« kan dog gå på næsten hvad som helst.

Begivenhederne omkring ærkesædets oprettelse står ikke efter denne bogs fremkomst i et klarere lys. Snarere er der kastet røgslør over be-

givenheder, der i forvejen var vanskelige at få overblik over (se dog Lauritz Weibull: *Nordisk Historia* II, s. 27–33, og *Dipl. Dan.* I. rk. II nr. 28). Det er helt sikkert, at man ikke kommer uden om at gøre sig kildernes art klar, og det lader sig ikke nægte, at forf. anvender dem principløst. En af de yngste, Saxo, gøres til hovedkilde og søges forgæves bragt i overensstemmelse med de ældre kilder. Med denne holdning er han ikke berettiget til at afvise *Knytlingasagaen*, hvor den er i uoverensstemmelse med hans opfattelse, fordi det er en sen kilde (s. 111 f.). Det ville forudsætte, at han i øvrigt foretrak samtidige kilder for sene.

Pavedømmets betydning for Norden efter ærkebispedømmets etablering tolkes meget positivt. Der tegnes et billede af en institution ledet af høje, ideale forpligtelser, hvis gavnlige virke spores på vidt forskellige områder. Et hovedpunkt for forfatteren er det at understrege, at forbindelsen til Rom styrkede statsopbygningen i de enkelte lande. Denne sidste del af bogen indeholder ikke grundlæggende nye teser – i skiltringen af Norges udskillelse fra Lund skatter fremstillingen således til A. O. Johnsen og O. Kolsruds fremstillinger. Men på visse, ikke uvæsentlige punkter er forf. nået til nye, gode resultater. Blandt flere ting skal her nævnes, at der fremføres stærke argumenter for, at Norge og Sverige i 1123 igen blev lagt under ærkesædet i Hamborg. Man kan også tilslutte sig påvisningen af, at det allerede i 1153 var legaten Nicolaus Brekespeares opgave at oprette et svensk ærkebispedømme på linie med det netop oprettede norske.

Taget under eet må det imidlertid siges, at bogen ikke indfrier forventningerne. Den kan nok tjene som indgang til en del ny litteratur, der har været ret upåagtet i Norden (dog savner man et index), den kan også løse enkelte problemer, men noget hovedværk om emnet er den ikke blevet. Dertil er fremstillingen i for høj grad præget af utidsvarende kildebehandling.

ESBEN ALBRECHTSEN

Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen 11. september 1966. København, Munksgaard, 1966. 338 s. 1 pl. 57,38 kr.

Festskrifter brukar inte alltid bjuda någon särskilt stimulerande läsning. Alltför ofta bär de prägel av »den stora byrålädsrensningen». Det innebär inte något offrande åt skandinavistisk vänskapskult, om man säger att festskriften till Aksel E. Christensen definitivt inte tillhör denna kategori. Kvaliteten på de olika bidragen förefaller ovanligt hög och jämn, och flera av uppsatserna redovisar betydelsefulla vetenskapliga undersökningar. Tyvärr är det inte möjligt att inom ramen för en